

Zofia Kołoszko-Chomentowska

Politechnika Białostocka

FINANSOWANIE ROZWOJU GOSPODARSTW ROLNICZYCH ZE ŚRODKÓW PUBLICZNYCH (NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO)^{1*}

Streszczenie: Opracowanie jest próbą oceny wpływu środków publicznych na sytuację ekonomiczną gospodarstw rolniczych na przykładzie województwa podlaskiego w latach 2005–2007. Analiza wykazała, że finansowanie gospodarstw rodzinnych przyczyniło się do poprawy ich sytuacji ekonomicznej. Wszystkie gospodarstwa zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną, nastąpił wzrost wartości aktywów trwałych i kapitału własnego. W latach 2005–2007 średnia wartość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych zwiększyła się o 26,5%, a na 1 osobę pełnozatrudnioną o 35,6%.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, rozwój, środki publiczne

1. Wstęp

W polityce fiskalnej wobec rolnictwa wymienia się kilka grup instrumentów, które oddziałują w sposób pośredni lub bezpośredni na sytuację ekonomiczną tego sektora gospodarki. Od momentu wejścia Polski do struktur europejskich źródłem finansowania rolnictwa są zarówno środki krajowe, jak i środki z UE. Podstawowe zasady polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013, a także instrumenty z jakich mogą korzystać państwa członkowskie i regiony, określono w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1698/2005. Zgodnie z tym rozporządzeniem polityka rozwoju obszarów wiejskich skupia się na tzw. osiach tematycznych: poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, poprawa stanu środowiska i terenów wiejskich oraz poprawa jakości życia na obszarach wiejskich, a także wspieranie dywersyfikacji gospodarstw wiejskich. Strumień środków pomocowych skierowany w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) jest dużą szansą dla rolnictwa i obszarów wiejskich. Zapóźnienia są tu największe, stąd też potrzeby ogromne.

W ramach WPR realizowane są różne programy pomocowe, m.in. płatności bezpośrednie i Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Pomoc publiczna w rolnictwie obejmuje również inne instrumenty, m.in. zwolnienia i ulgi w podat-

¹ * Wykonano w ramach badań statutowych S/WZ/2/09.

ku rolnym, od nieruchomości i leśnym, pomoc w przypadku klęsk żywiołowych, a także preferencyjne kredytowanie. Beneficjentami pomocy publicznej dla rolnictwa (choć nie jedynymi) są gospodarstwa indywidualne, które stanowią trzon polskiego rolnictwa. Realizują one wiele funkcji również pozaprodukcyjnych, dlatego istotny strumień środków kierowany jest właśnie na ich modernizację.

Pomoc publiczna adresowana do gospodarstw rolniczych często jest przedmiotem dyskusji, dotyczących głównie skuteczności jej stosowania. Z założenia pomoc ta ma przyczyniać się do poprawy konkurencyjności gospodarstw poprzez ich modernizację i budowanie potencjału rozwojowego. W praktyce okazuje się, że część instrumentów nie motywuje do ustalania struktury produkcji pod kątem maksymalizacji efektywności nakładów, ale raczej pod kątem wykorzystania wsparcia. Wśród wielu poglądów istnieje opinia, aby polityka państwa koncentrowała się niemal wyłącznie na umacnianiu gospodarstw, które obecnie mają zdolność do reprodukcji potencjału produkcyjnego i realizują produkcję towarową². Realizacja tego postulatu byłaby jednak dość ryzykowna, zważywszy na fakt, że obecne gospodarstwa rozwojowe nie posiadają wystarczającej ilości ziemi do zapewnienia samowystarczalności żywnościowej³. W. Michna⁴ postuluje zwiększenie liczby gospodarstw rozwojowych, wykazujących zdolność konkurencyjną w drodze ewolucyjnego przepływu ziemi od gospodarstw nierozwojowych do rozwojowych. Według tegoż autora pomoc publiczna powinna być skoncentrowana na odpowiednio dobranych gospodarstwach, a więc takich, które już są gospodarstwami towarowymi, zdolnymi do reprodukcji potencjału produkcyjnego i na takich, które co prawda nie są obecnie rozwojowe, ale mają szansę stać się nimi w przyszłości.

W pracy podjęto próbę oceny skuteczności oddziaływania wsparcia w postaci dopłat bezpośrednich, z tytułu gospodarowania na terenach o niekorzystnych warunkach (ONW) rolnośrodowiskowych, na wyniki finansowe gospodarstw rolniczych. Podjęty problem badawczy opracowano na podstawie danych z gospodarstw rodzinnych woj. podlaskiego. Doboru obiektów dokonano w sposób celowy, gospodarstwa te znajdują się w polu obserwacji Polskiego FADN⁵ (ustawowo dane gromadzi Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej). Są to gospodarstwa towarowe mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej w rolnictwie. Analiza obejmuje lata 2005–2007. Obliczeń dokonano według faktycznych operacji finansowych, jakie miały miejsce w danym roku.

² D. Niezgoda, *Zróżnicowanie dochodu w gospodarstwach rolnych oraz jego przyczyny*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2009, nr 1, s. 30.

³ W 2002 r. około 1/3 produkcji towarowej netto na polskim rynku pochodziła od gospodarstw, które nie posiadają zdolności do reprodukcji potencjału produkcyjnego, ale uprawiają około 50% użytków rolnych. Por.: W. Michna, *Raport o wpływie Wspólnej Polityki Rolnej na tendencje polaryzacji gospodarstw rolnych w ramach poszczególnych makroregionów kraju*, cz. 1, Raport nr 93, IERGiŻ, Warszawa, 2008, s. 34.

⁴ Tamże, s. 33.

⁵ *System Danych Rachunkowości Rolnej UE – Farm accountancy data network, An A to Z of methodology*, Commission of the European Communities, Brussel–Luxemburg 1989.

W analizie posłużono się pojęciami dochodu i wartości dodanej netto zgodnie z nomenklaturą FADN. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (SE 420) stanowi opłatę za zaangażowanie własnych czynników produkcji do działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego oraz opłatę za ryzyko podejmowane przez prowadzącego gospodarstwo rolne. Natomiast wartość dodana netto (SE 415) oznacza opłatę za zaangażowane trwałe czynniki produkcji bez względu na ich status własnościowy (własne lub obce) i stanowi użyteczną miarę dochodu, jaki uzyskują wszyscy właściciele czynników wytwórczych zaangażowanych w działalność gospodarstwa rolnego⁶.

2. Wybrane instrumenty wsparcia gospodarstw rolniczych

Wspólna Polityka Rolna jest realizowana w ramach dwóch filarów. Pierwszy z nich to wspieranie sektora rolnego poprzez płatności bezpośrednie i rynkowe, drugi obejmuje tzw. instrumenty na rzecz wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, w tym instrumenty Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), którego głównym założeniem jest promowanie produkcji rolnej opartej na metodach zgodnych z wymogami ochrony środowiska i przyrody.

Kluczowym elementem Wspólnej Polityki Rolnej są płatności bezpośrednie, które wchodzi w zakres mechanizmów strukturalnych. W UE zostały wprowadzone w ramach reformy MacSharry'ego w 1992 r. i utrzymane w dokumencie Agenda 2000, zakładającym reformę wspólnej polityki rolnej w latach 2000–2006. Płatności te miały rekompensować obniżki cen minimalnych i interwencyjnych i dotyczyły podstawowych produktów rolnych.

W państwach UE-15 obowiązuje standardowy system dopłat bezpośrednich. Jego istotą jest ściśle powiązanie płatności bezpośrednich z gałęziami produkcji. Dopłaty otrzymują więc wyłącznie gospodarstwa uprawiające zboża, oleiste, strączkowe pastewne, len na ziarno i na włókno, tytoń, chmiel, ziemniaki skrobiowe, a także prowadzące mięsny chów bydła i owiec. Od roku 2005/2006 systemem dopłat objęty jest również mleczny chów bydła, przy czym jest on wprowadzany stopniowo przez kilka lat.

Dopłaty bezpośrednie były jedną z ważniejszych kwestii negocjacyjnych podczas szczytu w Kopenhadze 12–13 grudnia 2002 r. Nowym państwom członkowskim zaproponowano stosowanie systemu uproszczonego na okres przejściowy, do momentu stworzenia warunków umożliwiających wprowadzenie systemu standardowego. Mechanizm ten (mający charakter powszechny) nie preferuje żadnej gałęzi produkcji. Kluczem podziału środków jest powierzchnia użytków rolnych; obejmuje wszystkich producentów rolnych posiadających grunty o powierzchni powyżej 1 ha. Płatności obszarowe są wypłacane na wszystkie grunty rolne utrzymane w dobrej kulturze rolnej, z zachowaniem wymogów ochrony środowiska.

⁶ L. Goraj, S. Mańko, R. Sas, Z. Wyszowska, *Rachunkowość rolnicza*, Difin, Warszawa 2004.

Harmonogram dochodzenia do pełnych płatności bezpośrednich wypłacanych z budżetu UE zakłada osiągnięcie 100% dopłat w 2013 r. (w 2010 r. jest to 70%). Do tego czasu rolnicy polscy będą funkcjonować w gorszych warunkach ekonomicznych, co oznacza również nierówne warunki konkurencji.

System ten ma pewne wady, dlatego też pierwsze opinie były zdecydowanie krytyczne. Jednym z ważniejszych mankamentów jest nadmierne wspieranie gospodarstw na glebach słabych. W systemie uproszczonym obowiązuje bowiem jedna stawka dopłat na obszarze całego kraju. Ponadto gospodarstwa na glebach słabych są wspierane subwencjami za gospodarowanie w regionach o niekorzystnych warunkach naturalnych. W rezultacie rolnicy gospodarujący na glebach dobrych otrzymują niższe subwencje w przeliczeniu na jednostkę powierzchni. Ostatecznie jednak ten system został przyjęty.

Na płatności bezpośrednie składa się jednolita płatność obszarowa (JPO), która finansowana jest z Europejskiego Funduszu Rolnego Gwarancji (EFRG) oraz uzupełniająca płatność obszarowa (UPO) finansowana od 2007 r. z budżetu krajowego. Szczegółowe zasady realizowania płatności bezpośrednich określa ustawa z 26 stycznia 2007 r.⁷ W Polsce co roku z dopłat bezpośrednich korzysta około 1,4 mln rolników. W latach 2004–2009 wypłacono na ten cel ponad 44 mld zł⁸.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 6 listopada 2009 r.⁹ przyjęto stawkę jednolitej płatności obszarowej w wysokości 506,98 zł/ha, natomiast stawkę uzupełniającej płatności obszarowej w wysokości 356,47 zł/ha. Tak więc dopłata pełna wynosiła 863,45 zł/ha.

W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) realizowane są dopłaty dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Celem tego działania jest przede wszystkim zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania ziemi, utrzymanie żywotności obszarów wiejskich i zachowanie ich walorów krajozrazowych oraz utrzymanie zrównoważonego sposobu gospodarowania z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska. Wsparcie dla gospodarstw rolnych, położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, rekompensuje istniejące utrudnienia w stosunku do gospodarstw położonych poza strefami ONW¹⁰. Wsparcie finansowe udzielane jest w postaci corocznych zryczałtowanych płatności (dopłat wyrównawczych) do hektara użytków rolnych położonych na obszarach o nieko-

⁷ Ustawa o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. 2008, nr 170, poz. 1051 z późn. zm.).

⁸ Informacja ARiMR: www.arimr.gov.pl/pomoc-unija-i-krajowa.

⁹ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 6 listopada 2009 r. w sprawie jednolitej i uzupełniającej stawki płatności obszarowej (Dz.U. 2009, nr 188, poz. 1462 i 1463).

¹⁰ Wykaz obszarów ONW zamieszczony jest w załączniku do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 11 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” objętego Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, (Dz.U. 2009, nr 40, poz. 329).

rzystnych warunkach gospodarowania i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Wysokość dopłat wyrównawczych zależy od położenia działki i wynosi od 179 zł/ha (strefa nizinna I) do 320 zł/ha (tereny górskie)¹¹. Płatność ONW do powierzchni działek rolnych lub ich części położonych na obszarach ONW przekraczającej 50 ha jest przyznawana w wysokości: 50% stawki podstawowej za powierzchnię powyżej 50 ha do 100 ha i 25% stawki podstawowej za powierzchnię powyżej 100 ha. Powierzchni wynoszącej powyżej 300 ha płatność ONW nie przysługuje. Rolnik zobowiązany jest do prowadzenia działalności rolniczej na gruntach rolnych, na które uzyskał pomoc ONW przez okres 5 lat od daty otrzymania pierwszej płatności.

Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 zawiera również program rolno-środowiskowy, który polega na realizacji określonych działań objętych pakietami rolno-środowiskowymi. Celem tych działań jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz zachowanie różnorodności biologicznej na tych obszarach. Program ten obejmuje 9 pakietów zawierających różne warianty rolno-środowiskowe, których wybór zobowiązuje do realizacji szczegółowych zadań określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi¹². Są to następujące pakiety:

- pakiet 1 – Rolnictwo zrównoważone,
- pakiet 2 – Rolnictwo ekologiczne,
- pakiet 3 – Ekstensywne trwałe użytki zielone,
- pakiet 4 – Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000,
- pakiet 5 – Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarze Natura 2000,
- pakiet 6 – Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie,
- pakiet 7 – Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie,
- pakiet 8 – Ochrona gleb i wód,
- pakiet 9 – Strefy buforowe (mogą realizować tylko beneficjenci, którzy zadeklarowali ten pakiet do realizacji w 2008 r.).

Rolnik realizujący program rolno-środowiskowy w ramach wszystkich pakietów jest zobowiązany do:

- zachowania trwałych użytków zielonych i elementów krajobrazu rolniczego nie-użytkowanych rolniczo na terenie gospodarstwa rolnego,
- prowadzenia rejestru działalności rolno-środowiskowej, zawierającego wykaz wypasów zwierząt oraz działań agrotechnicznych,

¹¹ *Instrumenty wsparcia finansowego realizowane przez ARiMR w latach 2004–2006. Informator dla beneficjentów*, ARiMR, Warszawa 2004.

¹² Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolno-środowiskowy” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz.U. 2009, nr 33, poz. 262).

- przestrzegania innych wymogów w zakresie deklarowanych wariantów, których wykaz jest określony w załączniku nr 3 do wspomnianego rozporządzenia.
Zobowiązanie do realizacji programu rolnośrodowiskowego wynosi 5 lat. W skali całego kraju programy rolnośrodowiskowe realizuje ponad 100 tys. rolników. Na ten cel Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa już wypłaciła z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 ponad 2,4 mld zł.

3. Wsparcie środkami publicznymi gospodarstw rolnych województwa podlaskiego

Specyfiką województwa podlaskiego są niekorzystne warunki przyrodnicze dla produkcji rolniczej. Decyduje o tym przede wszystkim słaba jakość gleb oraz krótki okres wegetacji. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, będący syntetycznym miernikiem jakości środowiska wynosi 55 pkt., jest najniższy w kraju¹³. Prawie wszystkie gminy (z wyjątkiem trzech) zostały zaliczone do gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Uwarunkowania historyczne sprawiły, że dominują ekstensywne formy gospodarowania. Na niekorzystne warunki przyrodnicze nakładają się problemy demograficzne. Region ten odznacza się również niską aktywnością gospodarczą, a peryferyjne usytuowanie sprawia, że jest on mało atrakcyjny dla inwestycji zagranicznych¹⁴. Podlasie należy do województw o niższych niż przeciętnie zasobach kapitału fizycznego na pracującego i PKB na pracującego, niska też jest skłonność do pomnażania tego kapitału¹⁵. Badania A. Pawluczuka¹⁶ wskazują, że jest to region o najniższym poziomie gospodarki opartej na wiedzy (GOW).

Mimo niekorzystnych warunków naturalnych rolnictwo woj. podlaskiego wytwarza 5,5% krajowej produkcji towarowej rolnictwa i 4,5% wartości dodanej brutto rolnictwa. Według danych PSR w 2002 r. odsetek gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwa rolne i prowadzących działalność wyłącznie rolniczą wynosił 72,7%, a wytwarzających produkcję rolną głównie na rynek 67,4%.

¹³ T. Stuczyński, K. Budzyńska, L. Gawrysiak, A. Zalewski, *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, Biuletyn Informacyjny, nr 12, IUNG, Puławy 2000, s. 4–17.

¹⁴ E. Bojar, J. Kurys, *Gminy wschodniego pogranicza Polski w relacji z biznesem*, w: *Przedsiębiorstwa i organizacje publiczne w warunkach zaostrzającej się konkurencji*, Wydaw. Politechniki Lubelskiej, Lublin 2003, s. 9–20.

¹⁵ W 2003 r. łączna wartość inwestycji w kapitał fizyczny w województwach: lubuskim, lubelskim, opolskim, podlaskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim stanowiła ok. 1,82% nakładów inwestycyjnych w Polsce, a łączna wartość PKB przypisana województwom: warmińsko-mazurskiemu, świętokrzyskiemu, podlaskiemu, opolskiemu i lubuskiemu stanowiła zaledwie 1,25% wartości PKB w Polsce (K. Malaga, *Nierówności regionalne w Polsce na tle neoklasycznych modeli wzrostu*, w: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Wydaw. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2007, s. 126–165).

¹⁶ A. Pawluczuk, *Pomiar gospodarki opartej na wiedzy w ujęciu regionalnym* (praca doktorska), SGH, Warszawa 2006.

Wysoka produkcja rolna świadczy o konkurencyjności tego sektora wobec innych funkcji gospodarczych oraz o jego perspektywach. Taka sytuacja uzasadnia konieczność utrzymania czołowej roli rolnictwa¹⁷. W latach 2005–2007 w tym regionie oraz w województwie lubelskim nie odnotowano spadku liczby gospodarstw, których głównym źródłem utrzymania jest rolnictwo, podczas gdy we wszystkich innych regionach zaznaczyła się wyraźna tendencja spadkowa – średnio w Polsce ubytek wynosił 10%¹⁸. Dobrze wykorzystywane są również środki unijne. Ze wszystkich programów wspierających wieś i rolnictwo w latach 2002–2007 skorzystało łącznie ok. 400 tys. beneficjentów¹⁹.

W latach 2005–2007 w systemie FADN uczestniczyło nieprzerwanie 714 gospodarstw. Ze środków publicznych (dotacje obszarowe, ONW, rolnośrodowiskowe) otrzymały one łącznie 35 091 371,67 zł, co stanowiło 96,6% przyznanej kwoty (tabela 1). Najwięcej środków finansowych przekazano w 2006 r. – 44,3%, średnio na gospodarstwo przypadało prawie dwukrotnie więcej niż w pozostałych latach. W strukturze dotacji dominującą pozycję zajmują dopłaty bezpośrednie (dotacje obszarowe), od prawie 66% do ponad 73% w zależności od roku. Drugie miejsce zajmują dopłaty do działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), których udział wynosił średnio 25%. Popularność tych dwóch instrumentów wynika z faktu, iż ich otrzymanie nie wiąże się z koniecznością dokumentowania przeznaczenia tych środków, nie wymaga też większego wysiłku rolnika od strony formalnej.

Tabela 1. Wartość i struktura dotacji w latach 2005–2007

Wyszczególnienie	Lata		
	2005	2006	2007
Dotacje ogółem (zł)	9 383 982,74	15 541 095,00	10 166 293,93
w tym:			
– obszarowa (%)	72,3	65,80	73,30
– rolnośrodowiskowa (%)	1,00	10,30	3,40
– ONW (%)	26,70	23,90	23,30
Dotacje na gospodarstwo (zł)	13 142,83	21 766,24	14 238,51
Dotacje na 1 ha UR (zł)	507,11	823,41	524,50

Źródło: obliczenia własne.

¹⁷ J. Bański, *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 14, Polskie Towarzystwo Geograficzne i Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2008, s. 16.

¹⁸ A. Mierosławska, *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na polskie gospodarstwa rolne – na przykładzie województwa podlaskiego*, Raport nr 94, cz. 2, IERiGŻ, Warszawa 2008, s. 44–78.

¹⁹ G. Jakuć, *Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na rzecz podlaskiego rolnictwa w latach 1994–2007. Prezentacja najważniejszych działań*, w: *Finansowe wsparcie polskiej gospodarki w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej – próba oceny*, red. I. Łacka, R. Przygodzka, J. Sikorski, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2007, s. 13–29.

Z danych przedstawionych w tabeli 2 wynika, że sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolniczych uległa poprawie. Dochód z rodzinnego gospodarstw rolnego w latach 2005–2007 zwiększył się o 32,2% (z 53 963,24 zł w 2005 r. do 71 344,27 zł w 2007 r.). W przeliczeniu na jednostkę powierzchni wzrost ten wyniósł 26,5%. Prawie o 30% zwiększył się dochód w przeliczeniu na 100 zł aktywów trwałych.

Jednak największy wzrost dochodu zanotowano w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną w gospodarstwie – o 35,6%. Jest to wzrost znaczący, zważywszy na fakt, że różnice w zatrudnieniu w latach 2005–2007 były bardzo niewielkie (tabela 3). Bardziej obiektywny obraz oddziaływania analizowanych dotacji na dochody rodzin rolniczych uzyskamy, jeśli odniesiemy przedstawione dane do przeciętnego dochodu rozporządzalnego gospodarstw domowych w kraju. Z tego punktu widzenia dochody z rodzinnego gospodarstwa rolnego były ponad trzykrotnie wyższe, przy czym udział dotacji wyniósł średnio 26,5%.

Tabela 2. Wyniki ekonomiczne badanych gospodarstw w latach 2005–2007

Wyszczególnienie	Lata		
	2005	2006	2007
Wartość dodana netto (zł)	60 739,52	73 399,43	76 787,17
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego ogółem (zł)	53 963,24	66 456,84	71 344,27
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha UR (zł)	2 172,51	2 696,32	2 748,04
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 100 zł aktywów trwałych (zł)	13,34	16,11	15,36
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 FWU* (zł)	28 361,48	35 785,26	38 456,19
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 FWU w % przeciętnego dochodu rozporządzalnego gospodarstw domowych w kraju**	310,40	357,30	345,00
Udział dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego (%)	24,40	34,70	20,50

* *Family Work Unit* – jednostka przeliczeniowa pracy członków rodziny.

** Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych według GUS (*Rocznik Statystyczny RP* z lat 2006, s. 291, 2007, s. 294, 2008, s. 286).

Źródło: obliczenia własne.

Analizując zmiany w badanych gospodarstwach, należy zauważyć, że zwiększyła się wielkość i wartość majątku produkcyjnego. Przyrost wartości aktywów trwałych wyniósł 16,6%, a kapitału własnego – 19,6% (tabela 3).

Tabela 3. Cechy badanych gospodarstw w latach 2005 i 2007

Wyszczególnienie	Średnia	Min.	Max.	Odch. stand.
2005				
Wielkość ESU*	16,47	2,03	114,21	12,68
Powierzchnia UR (ha)	25,92	1,08	230,61	17,82
Zatrudnienie ogółem (AUW**)	1,90	0,54	5,75	0,55
Zatrudnienie członków rodziny (FWU)	1,84	0,53	4,30	0,45
Aktywa trwałe (tys. zł)	392,90	42,90	1 927,70	278,70
Kapitał własny (tys. zł)	392,90	61,30	2 243,50	251,00
2007				
Wielkość ESU	19,24	2,08	174,06	17,16
Powierzchnia UR (ha)	27,15	1,08	230,61	19,57
Zatrudnienie ogółem (AUW)	1,89	0,57	5,84	0,56
Zatrudnienie członków rodziny (FWU)	1,82	0,56	3,66	0,43
Aktywa trwałe (tys. zł)	459,00	53,30	263,40	331,30
Kapitał własny (tys. zł)	469,70	67,90	237,10	309,90

* *European Size Unit* – europejska jednostka wielkości.

** *Annual Work Unit* – jednostka przeliczeniowa pracy ogółem.

Źródło: obliczenia własne.

Zakres zmian był jednak uzależniony od wielkości gospodarstwa (tabela 4). Nie-wielkie zmiany dokonały się w powierzchni użytków rolnych: w gospodarstwach najmniejszych (do 10 ha) powierzchnia UR zmniejszyła się, w pozostałych grupach w nieznacznym stopniu uległa zwiększeniu. Natomiast we wszystkich grupach obszarowych zaobserwowano wyraźny wzrost wartości aktywów trwałych, przy czym największy (19,4%) nastąpił w gospodarstwach o powierzchni 20–30 ha UR.

Wszystkie gospodarstwa zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną mierzoną w ESU²⁰. W dwóch grupach obszarowych nastąpiła zmiana klasyfikacji gospodarstw. Dotyczy to gospodarstw najmniejszych (do 10 ha UR) i największych (powyżej 50 ha UR). W pierwszym przypadku gospodarstwa w 2005 r. były klasyfikowane jako małe, a w 2007 r. jako średnio małe, natomiast w przypadku drugim zmieniły klasyfikację z średnio dużych na duże.

²⁰ Istnieje sześć klas wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych obowiązujących we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych na podstawie rozporządzenia 2003/369 UE. Są to: ESU < 4 – bardzo małe, 4–8 – małe, 8–16 – średnio małe, 16–40 – średnio duże, 40–100 – duże, > 100 – bardzo duże.

Tabela 4. Wybrane cechy badanych gospodarstw w latach 2005 i 2007 w zależności od powierzchni użytków rolnych

Wyszczególnienie	Powierzchnia UR (ha)				
	< 10	10–20	20–30	30–50	> 50
2005					
Wielkość ESU	7,11	10,43	16,57	24,23	33,77
Powierzchnia UR (ha)	7,74	15,09	24,53	37,69	70,48
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (zł)	16 312,93	31 195,20	50 942,72	83 849,73	132 101,57
Udział dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego (%)	25,10	26,80	24,70	22,70	26,60
Aktywa trwałe (zł)	173 513,03	259 562,66	390 429,18	556 193,83	832 436,85
2007					
Wielkość ESU	10,23	11,13	18,0	27,23	42,91
Powierzchnia UR (ha)	7,49	15,20	24,52	38,21	73,93
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (zł)	20 227,34	37 763,84	65 024,43	110 921,70	167 955,34
Udział dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego (%)	20,50	24,10	23,40	15,50	20,90
Aktywa trwałe (zł)	189 022,21	283 086,48	418 711,22	664 208,42	984 461,43

Źródło: obliczenia własne.

Jeśli chodzi o wyniki finansowe, to również uległy one poprawie. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego we wszystkich grupach obszarowych zwiększył się, największy wzrost zaobserwowano w gospodarstwach o powierzchni 30–50 ha UR. Wyniósł on 32,3%.

4. Podsumowanie

Wejście Polski w struktury europejskie stworzyło szczególne szanse dla rolnictwa i obszarów wiejskich. Polskie rolnictwo zostało objęte regułami Wspólnej Polityki Rolnej z dniem wejścia w życie Traktatu Akcesyjnego. Niektóre mechanizmy były wprowadzane do krajowej polityki rolnej już w okresie przedakcesyjnym, w ramach procesów dostosowawczych.

Dotacje obszarowe to instrument finansowy niestosowany w polityce rolnej przed wejściem Polski w struktury europejskie, a dający rolnikom możliwość swobodnego dysponowania otrzymanymi środkami. Dlatego ich wpływ na rozwój rolnictwa będzie odbywał się poprzez dopływ środków na rynek wiejski i stopniową dyferencjację gospodarstw, zależną od sposobu spożytkowania owych środków przez rodziny rolnicze. Są one najważniejszym i najpopularniejszym instrumentem wspierania gospodarstw rodzinnych. Z przeprowadzonych badań wynika, że finan-

sowanie gospodarstw rodzinnych ze środków publicznych przyczyniło się do poprawy ich sytuacji ekonomicznej. Wyrazem tego jest wzrost dochodów we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw, zwiększenie wartości aktywów gospodarstwa, co świadczy o powiększaniu potencjału produkcyjnego. Prawdopodobnie nie jest to jedyna przyczyna, ale z pewnością dopływ środków finansowych do gospodarstw rolnych w dużym stopniu wpływa na decyzje rolników co do perspektyw rozwoju tych gospodarstw. Należy jednak dodać, że analizowane gospodarstwa należą do lepszych od przeciętnego gospodarstwa w województwie pod względem poziomu uzyskiwanych wyników produkcyjno-ekonomicznych. Nie możemy zatem uogólniać wniosków na całą zbiorowość gospodarstw rolnych w województwie podlaskim.

Literatura

1. Bański J., *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 14, Polskie Towarzystwo Geograficzne i Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2008.
2. Bojar E., Kurys J., *Gminy wschodniego pogranicza Polski w relacji z biznesem*, w: *Przedsiębiorstwa i organizacje publiczne w warunkach zaostrzającej się konkurencji*, red. E. Bojar, Politechnika Lubelska, Lublin 2003.
3. *Farm accountancy data network, An A to Z of methodology*, Commission of the European Communities, Brussel–Luxemburg 1989.
4. Goraj L., Mańko S., Sas R., Wyszowska Z., *Rachunkowość rolnicza*, Difin, Warszawa 2004.
5. *Instrumenty wsparcia finansowego realizowane przez ARiMR w latach 2004–2006*, Informator dla beneficjentów, ARiMR, Warszawa 2004.
6. Jakuc G., *Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na rzecz podlaskiego rolnictwa w latach 1994–2007. Prezentacja najważniejszych działań*, w: *Finansowe wsparcie polskiej gospodarki w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej – próba oceny*, red. I. Łącka, R. Przygodzka, J. Sikorski, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2007.
7. Malaga K., *Nierówności regionalne w Polsce na tle neoklasycznych modeli wzrostu*, w: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Wydaw. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2007.
8. Michna W., *Raport o wpływie Wspólnej Polityki Rolnej na tendencje polaryzacji gospodarstw rolnych w ramach poszczególnych makroregionów kraju*, cz. 1, Raport nr 93, IERiGŻ, Warszawa 2008.
9. Mierosławska A., *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na polskie gospodarstwa rolne – na przykładzie województwa podlaskiego*, Raport nr 94, cz. 2, IERiGŻ, Warszawa 2008.
10. Niezgodą D., *Zróźnicowanie dochodu w gospodarstwach rolnych oraz jego przyczyny*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2009, nr 1.
11. Pawluczuk A., *Pomiar gospodarki opartej na wiedzy w ujęciu regionalnym* (praca doktorska), SGH, Warszawa 2006.
12. *Rocznik Statystyczny RP*, GUS, Warszawa 2006, 2007, 2008.
13. Stuczyński T., Budzyńska K., Gawrysiak L., Zalewski A., *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, Biuletyn Informacyjny, nr 12, IUNG, Puławy 2000.

FINANCING FARMS DEVELOPMENT WITH PUBLIC FUNDS (ON THE EXAMPLE OF THE PODLASIE PROVINCE)

Summary: This paper is an attempt to detect an influence of the public funds on the economic position of land holdings on the example of the Podlasie province in the period from 2005 to 2007. The analysis has shown that the supplying the farms development with the public funds has improved their economic position. All farms have increased their economic size, fixed assets value and own capital value. The average value of income from the family farm for 1 hectare of arable land has increased by 26.5% and for the family work unit by 35.6% in the period from 2005 to 2007.